

„A harc mindenesetre folyik; vigyázni kell, mert a világreakció rájött, hogy túljártunk az eszén.”

A KGB vezetőinek Budapesten tartott helyzetértékelése 1968 decemberében

A magyar és a szovjet állambiztonsági szervek közötti kapcsolat intézményesülésének egyik fontos állomását jelentette, hogy 1962. június 26-án a Szovjetunió Minisztertanácsa mellett működő Állambiztonsági Bizottság (KGB) és a magyar Belügyminisztérium együttműködési megállapodást kötött egymással, amelyben rögzítették a két szerv, illetve a hírszerző és kémelhárító feladatokat ellátó szervezeti egységek közötti kooperáció szükségességét.¹ A Pjotr Ivasutyin, a KGB elnökének I. helyettese és Papp János belügyminiszter által aláírt öt pontból álló megállapodásban jobbra csak az általánosságok szintjén definiálták az együttműködési területeket. A szerződés szerint „a felek kölcsönös cserét folytatnak az ellenségre vonatkozó anyagokból és információkból [sic!], amelyeket mindkét ország hírszerző szervei szereznek meg [...], az operatív információkból és tájékoztatókból, amelyek az ellenséges hírszerző és kémelhárító központok és szervek tevékenységének a formáira és módszereire vonatkoznak”, emellett kölcsönös segítséget nyújtanak egymásnak „az ellenség, különösen az USA, NSZK és Ausztria fontos objektumaiba való ügynöki beépüléssel kapcsolatos” hírszerző és kémelhárító intézkedések lebonyolításához. A megállapodás tartalmazta, hogy „célszerű” esetekben közösen intézkednek. Mindezeket túl rögzítették, hogy „a végrehajtás érdekében” a magyar Belügyminisztérium szervezetén belül felállítanak egy KGB-kirendeltséget is.² A szervek közötti kapcsolatok ilyenén való szabályozása magával vonta a két fél közötti rendszeres találkozókat és az együttműködésben lefektetett célok bizonyos időközönkénti felülvizsgálatát, ugyanis ettől kezdve kétévente a két ország delegációi kiegészítették, pontosabban egy úgynevezett összesítő feljegyzésben rögzítették a következő időszakra vonatkozó feladatokat és azok végrehajtásának módját. A tárgyalásokat minden esetben a két ország legmagasabb szintű állambiztonsági vezetői folytatták egymással.

Az 1964-ben Budapesten, majd 1966-ban Moszkvában aláírt összesítő feljegyzésekben szereplő nyolc, illetve hét pontban rögzített feladatok az eredeti megállapodáshoz képest nem mutattak jelentős eltérést: ezek nagyjából csak a korábban lefektetett elvek valamelyest kibővített változatai voltak a tapasztalatcsere, a kölcsönös segítségnyújtás, a koordináció és az együttműködés folyamatos hangoztatása mellett.³

Ezzel szemben az 1968-ban aláírt összesítő feljegyzésben már egy valamivel kiterjedtebb kooperáció alapjai körvonalazódtak. A felek az eredeti, majd a találkozók során valamelyest kibővített pontok megismétlése mellett már azt is rögzítették, hogy kölcsönösen segítik egymást a KGST-vel és a Varsói Szerződéssel kapcsolatos titkok és értekezletek védelmében, valamint ellenőrző, elhárító feladatokat végeznek a tudományos, művészeti és egyházi kongresszusokon résztvevők körében. Ezek mellett már olyan pontok is bekerültek a megállapodásba, amelyek kifejezetten a szocialista tábor országaira vonatkoztak. A Csehszlovákiában kialakult helyzet miatt részletesen felsorolták azokat a lépéseket,⁴ amelyeknek a végrehajtása a magyar félre hárult – a feljegyzés pontos megfogalmazása szerint – „a Nyugat-Szlovákiai, Közép-Szlovákiai és Kelet-Szlovákiai megyékben”. Külön pontban rögzítették egyrészt a Kínával és Albániával szembeni felderítés szükségességét és az ezzel kapcsolatos teendőket, másrészt a Jugoszláviához kapcsolódó feladatokat is, mivel – a feljegyzés szerint – a csehszlovákiai bevonulásról kialakított álláspontja „az imperialista körök tényleges támogatását” jelentette.⁵

A soron következő találkozóra 1971-ben került sor Moszkvában. Az itt elfogadott jegyzőkönyv alapján egy részletekbe menően szabályozott, ugyanakkor irányjaiban jelentősen

módosult nemzetközi együttműködés képe bontakozik ki. Míg a szocialista országokkal szembeni hírszerző és kémelhárító feladatok kikerültek a megállapodásból, addig tételesen felsorolták mindazokat a területeket, amelyekre vonatkozóan a továbbiakban még szorosabb együttműködést óhajtottak megvalósítani. Összesen huszonkét pontban határozták meg a két ország állambiztonsági szerveinek folyamatos együttműködését igénylő területeket, amelyek átfogták az Izrael elleni állambiztonsági munkától a káderek kiképzésén, a Szabad Európa Rádióval kapcsolatos információcserén át a katonai kémelhárítás fejlesztéséig, a határ menti kooperációig bezárólag a legkülönfélébb feladatokat.⁶

Az állambiztonsági szervek közötti együttműködés kronológiájában a következő, 1973-ban megszervezett budapesti találkozóval lezárult egy fejezet, ugyanis a szovjet és a magyar szerv új egyezményt kötött egymással, amellyel az eredeti megállapodást hatályon kívül helyezték.⁷

Az 1962-es együttműködési megállapodáshoz kötött rendszeres találkozók nemcsak az aktuális feladatok írásos rögzítéséhez, hanem a felső szintű állambiztonsági vezetők által adott tájékoztatókhoz is keretet nyújtottak. A látogatások során általában mindkét fél beszámolt az adott ország „operatív” helyzetéről oly módon, hogy a delegáció vezetői (a KGB elnöke, illetve magyar részről a belügyminiszter) mellett általában a hírszerzés és a kémelhárítás felelősei is összefoglalták a korábbi időszak fontosabb történéseit, illetve a jövőbeli teendőket.

A kétévenkénti találkozók sorában 1968. december 5-én a KGB delegációja érkezett Budapestre. A Jurij Andropov vezette négytagú szovjet küldöttség december 7-ig tartózkodott Magyarországon. Maga a látogatás ténye – bár a látogatás pontos okának megjelölése nélkül – eddig is ismert volt a történeti irodalomban, sőt az Andropov Kádár Jánossal folytatott megbeszéléséről készített feljegyzést már több alkalommal publikálták is.⁸ Míg a Kádárral való beszélgetés központi részét a Csehszlovákiában kialakult helyzet (és a szocialista országok ezzel kapcsolatos álláspontja) képezte, addig a december 5-én tartott állambiztonsági tárgyalás jóval tágabb keretek között mozgott. A magyar fél által adott tájékoztatót követően előbb Andropov előadására, majd Szaharovszkij, a KGB hírszerzésének vezetője és Cinyov vezérezredes, a szovjet kémelhárítás parancsnoka által tartott eligazításokra került sor.

Magának az állambiztonsági vezetők találkozójáról készített jelentésnek a közreadása több szempontból is indokolt. Az állambiztonsági szervek által „termelt” iratok egy része szinte kizárólag a szocialista vezetők által tett propagandanyilatkozatok speciális, a kívülálló számára gyakran áthatolhatatlannak tűnő, állambiztonsági-rendőrségi nyelvezetbe átültetett variációi. Természetesen a KGB vezetőinek itt közölt értékelései is magukon viselik ezen jegyeket, azonban számos olyan pontot is érintenek, amelyek túlmutatva a fentieken – a feljegyzéseket a vezetés belső használatára szánták – bepillantást engednek az állambiztonság legfelső vezetőinek gondolkodásmódjába is. Mindezek mellett a dokumentum azon kevés magyar nyelvű állambiztonsági iratok egyike, amelyben szó esik a Szovjetunió belső viszonyairól is.

A csehszlovákiai bevonulás kapcsán Andropov megemlíti a „magyar elvtársaknak” a Pavel Litvinov vezette csoport Vörös téri tiltakozását.⁹ Andropov a tüntetőket „notórius munkakerülőknél” aposztrofálta és ezzel meg is magyarázta cselekedetüket, a bíróság által kiszabott kiutasításokkal és a többéves szabadságvesztésekkel pedig megoldottnak is tekintette az ügyet. A kriminalizált társadalom képének példájához ugyanakkor olyan eufemisztikus megfogalmazás párosul, amelyet a Szovjetunió belüli nacionalizmus kapcsán tett megjegyzés kiválóan szemléltet: Andropov állítása szerint „a probléma elsősorban a Baltikumban merült fel [...] A nacionalizmus érvényesül bizonyos fokig Nyugat-Ukrajnában és Nyugat-Beloruszsiában. A nacionalizmus ugyancsak fennáll a Kaukázuson túli területeken, illetve Közép-Ázsiában.” A Szovjetunió határvidékeinek-tagköztársaságainak ilyenén való felsorolása, illetve a szovjet ellenzéki mozgalmak ilyenfajta megközelítései után nem meglepő Szaharovszkij vezérezredes sajátos elemzése sem az Egyesült Államok belső helyzetéről, amely pontosan érzékelteti az állambiztonsági vezetők gondolkodásának korlátait. A hatvanas évek társadalmi mozgalmairól szólva az igencsak kiterjedt apparátust működtető hírszerzés vezetője kissé elnagyoltan foglalta össze azok jellemzőit: „...a különböző huligán-, hippy-, s egyéb elemek a jobboldaliak tartalmát

képezik a progresszív erőkkel szembeni harcban, s ezért az államapparátus elnéző velük szemben.”

A fenti „problémaorientáltság” mellett ugyanakkor Andropov jól érzékelte a szovjet gazdaság számos problémáját, úgymint a nyugati gazdaságok produktumaival szembeni állandó minőségi elmaradást, amit elsősorban a belső, világ gazdaságtól elzárt piacból eredeztetett. Ezzel egyidejűleg azonban a mezőgazdaságon belüli ágazatok alacsony termelékenységének magyarázatánál – különösebb fennakadás nélkül – említi meg a KGB elnöke a rizs repülőgépekről való vetését...

A realitásérzék és az állambiztonsági gondolkodás sajátosságai mellett Andropov előadása egyidejűleg a nagyhatalmi politika cinizmussal vegyült példáját is adja, mikor is a csehszlovák helyzet kapcsán – párhuzamot vonva a magyarországi 1956-os eseményekkel – kijelenti, hogy „a cseheknél nem tudtunk egy Mindszentyt találni, akinek megnyilvánulásain keresztül bizonyíthattuk volna az ellenséges akciókat”.

Természetesen a három állambiztonsági vezető beszámolója főként a külpolitikai helyzetre és az azzal kapcsolatos állambiztonsági feladatok elemzésére koncentrált. Mindemellett nem nehéz felfedezni a sorok között kiolvasható aszimmetrikus viszony létét sem, hiszen az előadások egyben a nemzetközi helyzet „helyes értelmezéséhez” is útmutatót jelentettek a magyar fél számára.

Az 1968-ban aláírt megállapodás előtti találkozóról több feljegyzés is készült. A Belügyminisztérium Nemzetközi Kapcsolatok Osztályának (BM NKO) iratai között fellelhető a most közölt jelentés fogalmazványára,¹⁰ de külön a hírszerzés nevében Rajnai Sándor csoportfőnök Szaharovszkij beszédéről, míg Kukk István, a kémelhárítás csoportfőnökének I. helyettese Cinyov tájékoztatójáról írt emlékeztetőt.¹¹ A BM NKO által készített összesítő jelentést felterjesztették a belügyminiszternek,¹² de az itt közreadott dokumentum a felterjesztett jelentés azon példánya, mely a BM III/II. (Kémelhárítás) Csoportfőnökség iratanyagában található meg.¹³

A dokumentum közlésénél figyelembe vettem, hogy általában a régi típusú mechanikus írógépek billentyűzetéről hiányzott a hosszú magánhangzók közül az í, ú és ű betű, egyéb tekintetben megtartottam a szöveghű formát. A szövegben aláhúzással jelölt részeket kurzívval emeltem ki.

Dokumentum

1. Jelentés a szovjet állambiztonsági küldöttség 1968. decemberi magyarországi látogatásáról

Belügyminisztérium

Szigorúan titkos!
Különösen fontos!

Jelentés

*a Szovjetunió Minisztertanácsa mellett működő Állambiztonsági Bizottság küldöttségének a Magyar Népköztársaságban tett látogatásáról
(1968. december 5-től 7-ig.)*

A Szovjetunió Minisztertanácsa mellett működő Állambiztonsági Bizottság 4 fős delegációja¹⁴ – J. V. Andropov elvtársnak, az Állambiztonsági Bizottság elnökének vezetésével – 1968. december 5-én érkezett Budapestre.

A látogatás célja a Magyar Népköztársaság Belügyminisztériuma és a Szovjetunió Minisztertanácsa mellett működő Állambiztonsági Bizottság közötti tapasztalatcsere végrehajtása, valamint az állambiztonsági munka vonalán folyó együttműködés további feladatainak megbeszélése volt.

A magyar delegációt Benkei András belügyminiszter vezette. A tárgyalások a magyar delegáció vezetőjének a Magyar Népköztársaság politikai és gazdasági fejlődéséről, a külső és belső operatív helyzetről, valamint a jövőbeni legfontosabb konkrét együttműködési feladatokról szóló tájékoztatásával kezdődtek. Ezt követően a szovjet küldöttség részéről Andropov elvtárs adott hasonló jellegű tájékoztatást.

A küldöttség tagjai a szakterületi megbeszéléseket a hírszerző és kémelhárító csoportfőnökségen folytatták.

*

Andropov elvtársat fogadta Kádár János elvtárs. A belügyminiszter elvtárs, valamint a Szovjet nagykövetség¹⁵ elvtárs által adott vacsorán, illetve ebéden részt vett Biszku Béla¹⁶ elvtárs. Benkei elvtárs – Rácz¹⁷ miniszterhelyettes elvtárs bevonásával – külön megbeszélést is folytatott Andropov elvtárral.

*

A szovjet küldöttség itt tartózkodásával kapcsolatos tapasztalatok, valamint Andropov, Szaharovszkij (hírszerzés vezetője), Cinyev (kémelhárítás vezetője) elvtársak tájékoztatásának lényege a következőkben foglalható össze:

Andropov elvtárs bevezetőjében köszönetet mondott a belügyminiszter elvtárs részletes információjáért, hangsúlyozva azt, hogy az együttműködés még szorosabbá tételét és a közös munka fejlesztését célzó magyar javaslatok komoly figyelmet érdemelnek.

A Szovjetunió helyzete jó. Az öt szocialista ország csapatainak Csehszlovákiába történt beküldése próbaköve volt annak, hogy a Szovjetunió lakossága, közvéleménye miként viszonyul a párt és a kormány intézkedéseire. A vezetők és az aktívák megértették, hogy ebből az eseményből, illetve akcióból „nagy háború nem robbanhat ki”. Természetesen az egyszerű állampolgároknál felmerült az aggodalom, vajon a csapatok bevonulása mit vált ki az amerikaiak, illetve a nyugatnémetek részéről.

A feszült helyzetben sem Moszkvában, sem a Szovjetunió más területein nem merültek fel különösebb problémák a közhangulatban. Emellett bizonyos fokú nyugtalanságot lehetett tapasztalni például Belorusziában, Ukrajnában, amely főként az élelmiszer felvásárlásokban mutatkozott meg. A szembenálló reagálás inkább egyéni jellegű fellépésekben mutatkozott meg. Pl. az írók részéről Jevtusenko¹⁸ tanúsította a legnegatívabb magatartást; levélben tiltakozott a szovjet csapatoknak Csehszlovákiába történt bevonulása ellen. Az események ugyancsak negatív vonatkozású beszédtemát képeztek egyes tudósok körében. Az u. n. Litvinov-féle csoport tüntetést igyekezett szervezni, amelyen hat ember vett végül is részt. Az Állambiztonsági Bizottság tudott az előkészületekről, azonban a tüntetés időpontja nem volt ismeretes előtte. A Vaszilij Blazsennij székesegyháznál a nyugati újságírók csatlakoztak a tüntetőkhöz; a felháborodott Moszkvaiak megverték a felvonulókat. A végén az Állambiztonsági Bizottságnak kellett a tüntetőket megvédeni a tömeg haragjától. A tüntetők közül kettőt, mint a közrend megsértőit, kitiltották Moszkvából, a többi négyet – akik egyébként notórius munkakerülők voltak – két-három év szabadságvesztésre ítélték. ¹⁹

A népgazdasági feladatokat, illetve a terveket sikeresen túlteljesítik a Szovjetunióban. A termelés emelkedése szinte valamennyi iparágban a tervezett 5–6% helyett 6–8%. A várható emelkedés az 1968-as évben 8%, 1969-ben 6–7%. Ez azt jelenti, hogy az 5 éves tervet sikeresen teljesíteni fogják nemcsak mennyiségben, hanem a népgazdaság strukturális átalakításában is. Különösen a gépipart fejlesztik intenzíven; nagy jelentőségű, hogy a fontosabb iparágak energiabázisává a gáz válik.

A fejlődés mellett természetesen nehézségek is vannak, ezek azonban a növekedés nehézségei. Ilyen pl. hogy minden szerv, vállalat építkezni akar és így szétfolyik a beruházásokra szánt pénz, illetve a befektetett összegek lassan és nehezen térülnek meg; például vannak olyan gyárak, amelyek 10–15 éven keresztül épülnek (itt Andropov elvtárs megjegyezte, hogy a szovjet hírszerzés új objektuma 42 millió rubelbe kerül és kapacitás-hiány miatt ebben az évben a beruházásra szánt 8 millió helyett csak 3 milliót tudnak teljesíteni). A Politikai Bizottság nemrégiben foglalkozott az 1969-es tervelőirányzatokkal. Ezen az ülésen Brezsnyev²⁰ elvtárs nagyon élesen vetette fel a beruházásokkal kapcsolatos problémákat. Olyan határozat született, hogy az anyagi, technikai, munkaerő stb. problémák miatt a beruházásokat 2 milliárd rubellel csökkentik.

Ugyancsak problémát jelent a termelés területén a technikai és a minőségi színvonal emelésének nem kielégítő üteme. Annak a jelszónak az érvényesítése közepette is, hogy „ne maradjunk el az élenjáró országoktól”, a belső piac telítetlensége következtében objektíve fennáll a technikai és a minőségi színvonal iránti alacsonyabb igény. Ahol konkrétan érvényesül a kapitalista országokkal szembeni verseny szükségessége – mint a hadi ipar, a légoltalom, a világűr meghódítása területén –, ott a színvonal emelkedése kielégítő.

Néhány évvel ezelőtt megkezdték az új gazdasági reform bevezetését.²¹ Pár év múlva valamennyi ipari vállalat ennek megfelelően fog működni; tehát a tervgazdálkodás elvének sérthetlensége mellett a vállalatok nagyobb önállósággal fognak rendelkezni.

Mezőgazdaság: az itt fennálló problémákkal az SZKP márciusi, illetve májusi plénuma²² foglalkozott. Megállapítható, hogy a májusi plénum után a mezőgazdaság 25 év óta nem látott nagyarányú fejlődésnek indult; érvényesül az anyagi érdekeltség lenini elve; nőtt a terven felüli felvásárlás; megszűnt a háztáji gazdaságok jogtalan korlátozása. Ebben az évben a rossz időjárás ellenére, amely a késői tavaszban, a szibériai és ukrajnai szárazságban nyilvánult meg, 4 milliárd pud²³ gabonával többet vásároltak fel a tervezettnél. A terméseredmények növekedésénél nagy jelentősége van az intenzívebb műtrágyázásnak és az öntözéses gazdálkodás fejlesztésének. A Szovjetunióban a 200 millió lakosra 200 millió hektár szántóterület jut. A Szovjetunióban jelenleg már 600 ezer tonna rizst termelnek, 1971-re 1 millió tonna várható; ez azt jelenti, hogy megszűntetik a rizs importját. A hektárankénti termés csak 40–60 mázsa, mert repülőről vetik és nem dugványozzák, azonban figyelembevétel az emberi munkaerő-megtakarítást, így is kifizetődik.

Operatív helyzet: a Szovjetunióban szervezett ellenséges tevékenység nincs; természetesen ellenséges elemek léteznek. A kialakulható ellenséges tevékenység bázisa főként a nacionalizmus lehet. A nacionalizmussal elsősorban a párt, de államellenes cselekmények vonatkozásában az Állambiztonsági Bizottság is foglalkozik.

Probléma elsősorban a Baltikumban merült fel, illetve a nacionalizmus megnyilvánulásai itt láthatók markánsabban. Ennek alapja az, hogy a Skandináv országokban élő nagyszámú emigráció befolyással rendelkezik Litvániában, Lettországon és Észtországban. Legutóbb Észtországban terjesztettek ellenséges röpcédulákat, valamint több esetben megrongálták a Szovjetunió állami zászlaját. A nacionalizmus érvényesül bizonyos fokig Nyugat-Ukrajnában és Nyugat-Belorusziában. A nacionalizmus problémája ugyancsak fennáll a Kaukázuson túli területeken, illetve Közép-Ázsiában.

A Szovjetunióban az utóbbi időben felélénkült a cionizmus.²⁴ Bár a 3,5 millió zsidó döntő többsége becsületes szovjet állampolgár, egy részük nem mentes a cionista hatásoktól. Figyelembe kell venni, hogy az izraeli hírszerzés és a CIA igyekszik a cionizmust – amely az utóbbi időben egyre támadóbb jellegű – felhasználni. A zsidóság egy része e hírszerző szervek bázisát képezi. A Szovjetunióban a fizikusok 40%-a, és a matematikusok jelentős része zsidó származású. Andropov elvtárs felvetette, hogy meg kellene vizsgálnunk, milyen közös intézkedéseket tehetnénk a cionizmus ellenséges tevékenységének felfedezésére, illetve megelőzésére. Célszerű lenne – miután a zsidók között sok a kommunista – a párt támogatásával egy nemzetközi anticionista szervezetet létrehozni. Ez részben azért lenne helyes, mert a becsületes zsidókat bátorítaná a cionizmus elleni fellépésre, másrészt egy ilyen

szervezet léte megkönnyítené a nyugati kommunista pártok és haladó szervezetek dolgozói számára, hogy tisztán lássanak a cionizmus kérdésében.

Csehszlovák kérdés: megállapíthatjuk: nemcsak arról van szó, hogy megvédtük Csehszlovákiában a szocialista rendet, hanem arról is, hogy a történelemben először egy szocialista országot öt szocialista ország nyíltan védett meg. Ez arra is utal, hogy egy háború esetén hogyan reagálnának a szocialista országok. (Igaz, hogy nem mind a tizennégy, csak öt lépett fel, de mégis eredményesen.²⁵) A helyzet Csehszlovákiában jelenleg is bonyolult. A novemberi plénum²⁶ javította a helyzetet, a jobboldalt valamennyire szétszilálta, zavarba hozta; azóta rendezték soraikat és újra támadnak. A szovjet elvtársak a csehszlovák párt vonalán több vezető beosztásban lévő elvtárral kapcsolatban vannak, segítenek; azonban a belső harcot maguknak a csehszlovák elvtársaknak kell megvívniuk. A csehszlovák állambiztonsági munkatársak nehéz helyzetbe kerültek, miután a szovjet elvtársaknak, illetve a szocialista országok szerveinek nem sikerült bemutatniuk a csehszlovák elvtársaknak az eseményekkel összefüggő nyugati ellenséges tevékenységet. Bár tudjuk, hogy Ausztriából fegyverek érkeztek a csehszlovák jobboldal támogatására, valamint az illegális rádióadók számai is Ausztriába vezettek, kézzelfoghatóan nem tudtuk bizonyítani a tényeket.

A magyarországi eseményekkel összehasonlítva a csehszlovákiai helyzetet, megállapítható, hogy az ellenséges tevékenység Magyarországon élesebben, nyíltabban jelentkezett. A cseheknel nem tudunk egy Mindszentyt találni, akinek megnyilvánulásain keresztül bizonyíthattuk volna az ellenséges akciókat. A Szovjetunióban kiadták a csehszlovák eseményekkel foglalkozó „Fehér-könyv”-et,²⁷ ami nem érte el a célját; ezért továbbra is gyűjteni kell a szükséges adatokat a nyugati ellenséges tevékenység bizonyítására, annál is inkább, mert a cseh reakció válaszul kiadott egy „Fekete-könyv”-et.²⁸ Andropov elvtárs javasolja, hogy szerveink vitassák meg az adatcsere lehetőségét egy jobban megalapozott könyv kiadása érdekében. A harc mindenesetre folyik; vigyázni kell, mert a világrekció rájött, hogy túljártunk az eszén. Előfordulhat például, hogy egy cseh vezető segítségért fordul az Amerikai Egyesült Államokhoz; egy ilyen dologból, ha más nem is, de nagy politikai kampány lehet; ezért minden esethez szükséges fel kell készülni. Pelnár²⁹ csehszlovák belügyminiszter december 11-én a Szovjetunióba megy. Ezután esetleg Magyarországra is ellátogat. Andropov elvtárs tájékoztatást fog küldeni a Pelnárral történt tárgyalásokról, hogy a magyar szervek fel tudjanak készülni a megbeszélésre. Andropov elvtárs nem tartja valószínűnek, hogy Pelnár hajlandó lenne a csehszlovákiai politikai helyzet megvitatására is.

A szovjet csapatok egy része Csehszlovákiában marad, ott vannak a szovjet elhárító szervek is. Ha információs igényünk van, jelezzük a szovjet elvtársak felé és ők a hálózati lehetőségek arányában igyekeznek azt kielégíteni.

Erőinket [a] közös ellenség Csehszlovákia elleni aknamunkája meggátolására kell összpontosítani. A csehszlovákiai belső problémákat „kívülről” kell megközelíteni, tekintve, hogy ellenségeink a csehszlovákokéval is közősek.

Andropov elvtárs köszönetet mondott azokért az információkért, amelyeket a magyar szervek küldtek számukra. Különösen értékesek voltak a Vatikán és Nyugat-Németország „új keleti politikájára” vonatkozó információk; a japán és az olasz dokumentumok.³⁰

Úgy gondolja, hogy a szovjet szervek által küldött anyagok is értékesek voltak számunkra; a jövőben is megküldik a külpolitikai vonatkozású információkat. Az aktív intézkedéseknél nagyra értékelte a budapesti személyes megbeszéléseket; úgyszintén a budapesti nemzetközi sajtókonferenciát,³¹ amelyen lelepleztük, illetve dokumentáltuk a CIA ellenséges tevékenységét. Igen értékes volt a szovjet elvtársak számára az amerikaiak vietnami tevékenységének leleplezését szolgáló aktív intézkedésünk, amelyet a szovjet elvtársak a buddhisták vonalán használtak fel. Pozitívnak értékelik a nyugati országokban levő rezidentúránk együttműködését.

Véleménye szerint a szovjet és magyar kémelhárító szervek közötti együttműködés is jól fejlődik, különösen az Amerikai Egyesült Államok és Nyugat-Németország hírszerző szervei rezidentúráinak leleplezése vonalán. A jó együttműködést mutatja a 14 közös ügy is.³²

Figyelembe kell venni, hogy a Szovjetunió állambiztonsági szervei beosztottainak külföldi lebukásainál mindenhol megállapítható volt, hogy az Egyesült Államok minden esetben együttműködött partnereivel. Viszonzásul a szocialista országok szerveinek is szorosabbra kell fűzniük együttműködésüket. Fontosnak kell értékelni, hogy az Intelligence Service szervezési táblázata szerint az ellenünk dolgozó személyi állomány 30%-a a harmadik világban működik. Ez figyelmeztet arra, hogy a szocialista országok hírszerző szerveinek is előtérbe kell helyezniük, illetve szélesíteniük kell a harmadik országos módszereket.³³

A Belügyminisztérium moszkvai rezidentúrájával³⁴ való együttműködést a jövőben is fejleszteni szándékoznak. Utalva Biszku Béla elvtársnak az előző esti pohárköszöntőjében említettekre, *teljes mértékben egyetért az őszinte léghő fenntartásával*; kéri, hogy őszintén tárjuk fel az együttműködés problémáit, amennyiben ilyenek vannak, ők is nagyon őszintén vetik fel észrevételeiket.

Az információcsere vonatkozásában, a tudományos-technika terén is megadnak minden segítséget. Rendkívül fontos, hogy érvényesítsük az információnál a nagyobb operativitás elvét, tehát gyorsítani kell az információk továbbítását.

Ügynöki úton be kell hatolni Nyugat-Németország állami és kormányintézetébe. Nyugat-Németországnak ilyen vonatkozásban különös jelentősége van. Egyrészt önállóan is mindinkább agresszív ellensége a szocialista világrendszernek, másrészt az Amerikai Egyesült Államok leghűségesebb kiszolgálója, ügynöke. Fontos, hogy Nyugat-Németország „új kelet politikája” igazi lényegét leleplezzük. A kínaiak, az albánok, jugoszlávok és románok káros tevékenysége megakadályozása érdekében ki kell dolgozni a megfelelő rendszabályokat.

A kínaiak irányában ugyanolyan magatartást kell tanúsítanunk, mint a nyugati ellenséges szervekkel szemben; ezt indokolja, hogy teljesen nyíltan ellenségesek velünk. Például a Szovjetunióban ezekben a napokban leplezték le az u. n. „Sztálin csoport”-ot, ezek 23 éves fiatalok, akik a moszkvai egyetem diákjai. Nézeteik abban fejeződnek ki, hogy a Szovjetunió Kommunista Pártja Sztálin halála után elfajult, tehát szükséges a sztálini rendhez történő visszatérés. A példát Kínában látják. Tevékenységük során kapcsolatban álltak a moszkvai kínai nagykövetséggel; 1968 májusában „Sztálin-csoport” aláírással röpcédulákat dobtak be a kínai nagykövetségre; júniusban Mao Ce-tung³⁵ egy beszéde során kijelentette, hogy a Szovjetunióban létrejött a „Sztálin csoport”, amely mint kialakuló erő harcol a szovjet revizionizmus ellen. Nos, a „Sztálin csoport” most őrizetben van.³⁶

Az albánokkal kapcsolatban: a Szovjetunióban lehetőségük nincs, mert a Szovjetunióval sem diplomáciai, sem más kapcsolattal nem rendelkeznek.³⁷

Jugoszlávia és Románia vonatkozásában az a helyzet, hogy mindketten félnek; igyekeznek a nézeteiket nagy propagandával terjeszteni, mert gyengének érzik magukat. A Szovjetunió nem folytat hírszerzést ellenük, de saját országán belül figyelemmel kíséri tevékenységüket. A kibontakozó és az országaink elleni jugoszláv felderítő akciók kivédésére erősíteniük kell az ilyen irányú elhárító munkát.

Andropov elvtárs 1969 februárjában Romániába látogat. Amennyiben a románok kifogásolják az öt szocialista ország intézkedéseit, Andropov elvtárs fel fogja vetni az illojális román magatartást ezekkel az országokkal szemben. A románokkal lefolytatott tárgyalásokról Andropov elvtárs tájékoztatást küld számunkra.

A Kubával való viszonyt most befolyásolja az a tény, hogy a kubaiak lassan megváltoztatják korábbi véleményüket a csehszlovák kérdésben. Csökkent a szovjetellenességük is. Ennek két oka lehet: az egyik a nehéz belső gazdasági helyzetből adódó nyugtalanság, a másik az, hogy aggódnak Nixon esetleges lépései miatt, amelyeket „Kubának az USA érdekszférájába tartozandósága” ürügyén tehet meg. A kubaiak szerint a Szovjetunió nem indítana adott esetben háborút miattuk.

*A Szovjetunió Állambiztonsági Bizottságnál nemrég létrehozták az u. n. ötödik vonalat.*³⁸ E szerv feladata az ideológiai diverzió elleni harc. Az eltelt rövid idő ellenére máris látszik, hogy a szerv felállítása hasznos volt. Az ideológiai diverzió kereteit az ellenséges hírszerző szervek is felhasználják; ezek ezen a vonalon is egyre aktívabbakká és veszélyesebbekké válnak. Andropov elvtárs saját véleménye: az ideológiai diverzió elleni harcban nem vagyunk ugyan

védekezésben, de nem is támadunk. Ennek okát abban látja, hogy a szocialista országok el vannak foglalva saját gazdasági problémáikkal, a gazdasági kérdések gyorsabb megoldásának módozatai kerültek előtérbe. Ezt az imperializmus tudja és ezért fő súlyt a jelen időszakban az ideológiai diverzió minél aktívabbá tételére helyezi. Ugyanígy Mao Ce-tung is. Nyilvánvaló, hogy az ideológiai diverzió elleni fő harcot pártjaink viszik, de ebben az állambiztonsági szervezeteknek is sajátos szerepük van.

Andropov elvtárs sok lehetőséget lát a nagy számú magyar emigrációnak az állambiztonsági munka vonatkozásában történő felhasználására.

*

Az Állambiztonsági Bizottság Hírszerző Főcsoportfőnökségének vezetője, Szaharovszkij vezérezredes elvtárs a szovjet és a magyar hírszerző szervek együttműködésére vonatkozóan, valamint a hírszerző munka néhány aktuális problémáját illetően elmondta: Csehszlovákiában az ellenséges hírszerző és elhárító szervek fokozzák tevékenységüket, szervezik az illegalitást, s készen állnak további akciókra, beleértve esetleg fegyveres összetűzések provokációját is. A csehszlovák állambiztonság hírszerző apparátusa változatlanul válságos állapotban van, külföldi részlegeinek tagjait nagy mértékben közelítették meg az ellenséges hírszerző szervek; hangulatuk rossz, magatartásuk ingadozó.

Jelentős részük az augusztusi katonai akciót követő napokban meggondolatlanul nyilatkozott, s a tudatos ellenséges elemek e gyengeségüket zsarolásra használják fel. Mindezt a velük való együttműködésben fegyelembe kell venni, de mindent meg kell tenni, hogy [az] egészséges erőket segítsük.

A csehszlovák állambiztonságnak nincs érintkezése a szervezett ellenséges tevékenységekkel; bár ennek jelei felismerhetők, az öt szocialista ország hírszerző szervei ugyancsak rendkívül kevés adattal rendelkeznek erről. A csehszlovák helyzet politikai konszolidációjának egyik legfontosabb előfeltétele az lenne, ha a csehszlovák állambiztonsági szervek felderítenék a szervezett ellenséges tevékenységet; a szocialista országok hírszerző és elhárító szerveinek ebben mind a külső, mind a belső ellenség vonalán maximális segítséget kellene nyújtaniuk. Az ellenforradalmi szervezkedést azért kell elsősorban a csehszlovák állambiztonságnak felderíteni, mert a szovjet vagy más ügynökséggel behatolni ezekbe a körökbe szinte lehetetlen. Ennek ellenére gondolkodni kellene azokon a módszereken, amelyek főképp értelmiségi, egyetemi, tudományos, újságírói, írói vonalon lehetőséget adnak a jelenleginél mélyebb felderítésre és a csehszlovák ellenséges szervezetekkel való érintkezés megteremtésére. Az ilyen közeledést lehetővé tenné az is, hogy a csehszlovák egészséges erők, akik jelenleg nem mernek nyíltan fellépni, más módszerekkel szívesen harcba szállnak a politikai konszolidáció megvalósításáért. Ebben a harcban kellene szervezeten egyesíteni a szocialista országok hírszerző szerveinek erőit.

Ausztria egyre inkább az amerikai és ellenséges hírszerző szervek bázisává válik, s ilyen szempontból fontos operatív célpont. Szükséges lenne megvizsgálni, hogy az Ausztriában működő amerikai és nyugatnémet ellenséges hírszerző és politikai csoportok elleni harcot hogyan lehetne szélesíteni, fokozottabban összehangolni. Szükséges lenne, hogy az Ausztriában működő ellenséges hírszerző szervekről, hírszerzőkről a meglévő információkat kicseréljük, s egy későbbi időpontban a szakterületek vezetői szintjén erről megbeszélést folytassunk.

Ausztria az egyik legfontosabb bázis a Nyugat-Németország és az USA elleni harmadik országos munka szempontjából is. Fő feladat az Ausztriában levő, alkalmas német és amerikai személyek megközelítése és beszervezése, valamint osztrák személyek feldolgozása beszervező és tanulmányozó munkára, ezekben az irányokban. E téren is szükséges lenne szélesíteni a további együttműködést.

Ausztria nagy jelentőséggel bír amerikai perspektivikus ügynökség szervezése szempontjából, abból kiindulva, hogy Ausztriában jelentős számú amerikai és nyugatnémet diák tanul, akiknek a beszervezése a későbbiekben megfelelő hírszerzési eredményekkel járhat.

Az Ausztriában folytatandó hírszerző munka jobb összehangolását teszi szükségessé az a körülmény, hogy ez az ország a Csehszlovákia elleni ellenséges tevékenység fontos bázisa. A különböző nyugati hírszerző szervek Ausztriából szervezik a csehszlovák ellenforradalmi akciókat anélkül, hogy ebben az osztrákok a legkisebb mértékig is akadályoznák őket. Itt nagy szerepet játszik az Osztrák Szociáldemokrata Párt, amelynek mind csehszlovák, mind magyar vonalon tradicionális kapcsolatai vannak.

Nagy fontosságú lenne kiszélesíteni tevékenységünket a főbb kapitalista országok Ausztriában működő követségeinek feldolgozásában, annál is inkább, mert az osztrák hatóságok az amerikai és nyugatnémet ellenséges szervezetekkel együtt dolgoznak.

Össze kellene gyűjteni azokat az adatokat, amelyek azon nyugatnémet vezetőkre vonatkoznak, akik az u. n. „kelet politikát” szorgalmazzák, valamint azokat az adatokat, amelyek a német újfasiszta párt³⁹ vezetőire vonatkoznak, s náci múltjukat feltárva e két irányba közös intézkedéseket tenni kompromittálásukra.

Le kellene leplezni az NSZK szerepét a NATO-n belül, mindenekelőtt olyan szempontból, hogy a kis NATO országokra milyen veszélyt jelent az NSZK megerősítése.

Nagy figyelmet kell fordítani az elnökválasztás után kialakult amerikai helyzetre. Az amerikai társadalomban erős a jobbrtolódás és megnőtt a fasizálódás veszélye. A jobboldali szervezetek egyesítik erőiket, s ezek befolyása növekszik. A különböző huligán-, hippy-, s egyéb elemek a jobboldaliak tartalékát képezik a progresszív erőkkel szembeni harcban, s ezért az államapparátus elnéző velük szemben. Szükséges lenne ezeknek a társadalomellenes erőknek a leleplezése.

Ugyancsak fontos az amerikaiak vietnámi háborújának leleplezése és a valóság bemutatása elsősorban buddhista, pacifista, valamint egyes kulturális intézmények vonalán.

A külföldi elhárítás területén fokozni kell a két hírszerzés közötti együttműködést.

A szovjet szervek a korábbi évektől eltérően, az utóbbi időben kevés kémeket fogtak el. Ennek oka abban van, hogy az ellenséges hírszerzés megismerte a szovjet hírszerzés módszereit, s azokat alkalmazza (személytelen összeköttetési rendszer, harmadik országos találkozó, külföldi beszervezés stb.). A beszervezett ügynökök magatartását illetően a teljes lojalításra adnak utasítást. Mindezek következtében rendkívül kevés az a felület, ahol a kémelhárítás támadható jelzést talál. Ezért a hírszerzésnek fokoznia kell külföldi elhárító munkáját; az ellenséges hírszerző szervekbe való behatolást.

*

Az Állambiztonsági Bizottság Kémelhárítási Csoportfőnökségének vezetője, Cinyev vezérezredes elvtárs a következő tájékoztatást adta:

A nemzetközi helyzet minden vonalon élesedik, tapasztalataik szerint az ellenséges hírszerző szervek aktivizálják tevékenységüket és ebben, az ideológiai diverzió érdekében a politikai felderítés nagy helyet kapott.

Az USA, [az] NSZK, Izrael és Japán hírszerzése a legaktívabb. Nagy erőfeszítéseket tesznek a tudomány felhasználására (kozmosz felderítés, kém-műbolygók, elektronikus hírszerzés), amelyen keresztül nemcsak a diszlokációt tudják felmérni, de pontosan be lehet mérni az ipari elhelyezést is. Fokozottan folyik a rádió-technikai felderítés, a Szovjetunió körül mintegy 2000 rádió-elhárító állomást építettek ki. A különböző szovjet rádióállomások sokszor nyílt jellegű beszélgetéseiből számos adat jut el az ellenség birtokába. Az imperialista hírszerző szervek igen nagy gondot fordítanak a Szovjetunióban megjelenő tudományos-technikai folyóiratok, könyvek tanulmányozására; adataik szerint az elmúlt évben mintegy 50 000 ilyen folyóirat, könyv került a birtokukba.

Rendkívül aktív a nyugati katonai attasék mozgása.

A legális pozíciókból végzett ellenséges tevékenységgel kapcsolatos szovjet tapasztalatok szerint az imperialista hírszerző szervek most már nem arra törekednek, hogy felderítsék a diszlokációt, hanem arra, hogy ellenőrizzék, pontosítsák. Ugyanakkor az ügynöki beszervezés

arra irányul, hogy olyan adatok birtokába jussanak, amelyek már a technikai-tudományos felderítés révén nem szerezhetők meg.

A diplomáciai pozíciókból kifejtett legális tevékenység komoly gondot jelent a szovjet elhárításnak. A kapitalista országok Szovjetunióban levő követségei közül az amerikai, a nyugatnémet, az angol az, amelynek széles legális érintkezési köre kiterjedt, különösen írók, művészek, értelmiségi személyek irányában.

Növelték a fogadások, filmvetítések számát, elsősorban a tudományos-technikai szakemberek részére. A feléjük feltett kérdések összehangoltságra mutatnak.

Általános tapasztalat, hogy a fő NATO országok tevékenységükhöz aktívan felhasználják a kisebb követségek beosztottait és egymást fedik egyes akcióiknál.

A szovjet tapasztalat szerint az imperialista hírszerző szervek nem mondtak le a Szovjetunió területén való beszerzésről sem, erre konkrét esetek is voltak.

Egyre ritkábban találkoznak az u. n. klasszikus beszerzési formákkal. E helyett hosszú ideig tanulmányozzák a célszemélyt, megpróbálják maguk mellé állítani és beszerzés nélkül is megszerezni tőle azokat az adatokat, amelyek részükre hasznosak.

Az imperialista hírszerzésben fontos helyet kapott a politikai felderítés. A politikai hangulat felderítése, bizalmatlanság keltése, ideológiai diverzió a fő céljuk. Ezen a területen a szovjet szervek intézkedései még nem hatékonyak.

A szovjet kémelhárítás tapasztalatai azt mutatják, hogy több olyan adat jutott ki a Szovjetunió területéről, amelyeket csak ügynöki úton lehetett megszerezni.

*

A tárgyalások alapján a delegációk vezetői jegyzőkönyvet írtak alá, amely az alap-megállapodás kiegészítéseként tartalmazza a soron következő újabb feladatokat, mind az információcseré, mind a közös operatív tevékenység és kölcsönös tapasztalatátadás vonatkozásában.

A két küldöttség találkozását értékelve megállapítható, hogy az időszerről, szükséges és eredményes volt; elősegíti a további jó együttműködést, a kapcsolatok fejlesztését.

Budapest, 1968. december 16.

[ÁBTL 1.11.5. sz. n. Aláírás nélküli, géppel írt eredeti tisztázat.]

¹ ÁBTL 1.11.12. Egyezmények – Szovjetunió 1962–1973; 41-11-Sz-32/40-62. Megállapodás a Szovjetunió Minisztertanácsa mellett működő Állambiztonsági Bizottság és a Magyar Népköztársaság Belügyminisztériuma közötti együttműködésről, Moszkva, 1962. június 26. (553. d.)

² A megállapodás szerint a KGB kirendeltségének egy vezetőből, egy helyettesből, valamint három operatív munkásból és „szükséges létszámú” műszaki (segéd) személyzetből kell állnia, s az ezzel kapcsolatos költségek a KGB-t terhelik.

³ ÁBTL 1.11.12. Egyezmények – Szovjetunió 1962–1973; 41-11-Sz-32/18-68. Összesítő feljegyzés, Budapest, 1964. március 18.; ÁBTL 1.11.12. 41-11-Sz-32/20-68. Összesítő feljegyzés, Moszkva, 1966. július 26. (mindkettő 553. d.)

⁴ A megállapodásban szó szerint az alábbiak szerepeltek: „...felhasználják lehetőségeiket: az ellenségnek a Csehszlovák Szocialista Köztársasággal kapcsolatos tervei és szándékai felderítése érdekében; az ellenforradalmi illegális csoportokba való beépülés céljából; a legjobboldalibb ellenforradalmi elemek leleplezésére és kompromittálására; mindenirányú segítségnyújtásra a Csehszlovák Szocialista Köztársaság Belügyminisztériumának a biztonsági szervek harcképességének helyreállításában...” Lásd a következő lábjegyzet.

⁵ ÁBTL 1.11.12. Egyezmények – Szovjetunió 1962-1973; 41-11-Sz-32/51-68. Összesítő feljegyzés, Budapest, 1968. december 7. (553. d.)

⁶ ÁBTL 1.11.12. Egyezmények – Szovjetunió 1962-1973; 41-11-Sz-251/4-o/71. Jegyzőkönyv, Moszkva, 1971. június 9. (553. d.)

⁷ Az egyezmény szövegét közli, illetve annak „utóéletéről” is szól Krahlucsán, 2007.

⁸ Vida, 1995: 84–94.; a megbeszélésről lásd még Huszár, 1998: 280–285.; Kun, 2008: 60–61. és 114–115.

⁹ Lásd a 18. lábjegyzetet!

¹⁰ ÁBTL 1.11.12. Magyar – szovjet kapcsolatok – 9. sz. n. Jelentés a Szovjetunió Minisztertanácsa mellett működő Állambiztonsági Bizottság küldöttségének a Magyar Népköztársaságban tett látogatásáról (1968. december 5-től 7-ig), 1968. december 12. (471. d.)

¹¹ ÁBTL 1.11.12. Magyar – szovjet kapcsolatok – 7. sz. n. Jelentés (BM III/I. Csfség), 1968. december 9. és ÁBTL 1.11.12. Magyar – szovjet kapcsolatok – 8. sz. n. Jelentés (BM III/II. Csfség), 1968. december 9. (mindkettő 471. d.)

¹² MOL XIX-B-1-ai 1-a/1655/1968. (54. d.)

¹³ ÁBTL 1.11.5. II. sorozat, sz. n. Jelentés a Szovjetunió Minisztertanácsa mellett működő Állambiztonsági Bizottság küldöttségének a Magyar Népköztársaságban tett látogatásáról (1968. december 5-től 7-ig), 1968.12.16. (56. d.)

¹⁴ A delegáció tagjai voltak: J. V. Andropov, A. M. Szaharovszkij, G. K. Cinyov és I. T. Szavcsenko. – *Andropov*, Jurij Vlagyimirovics (1914–1984): 1954 júliusa és 1957 márciusa között a Szovjetunió magyarországi nagykövete; 1957-től az SZKP KB szocialista országokkal foglalkozó osztályának vezetője; 1961-től a KB tagja, 1962–1967 között a KB titkára. 1967–1982 között a Szovjetunió Minisztertanácsa mellett működő Állambiztonsági Bizottság (KGB) elnöke. 1973-tól az SZKP PB tagja, 1982 és 1984 között az SZKP főtitkára. – *Szaharovszkij*, Alekszandr Mihajlovics (1909–1983): 1939-től a leningrádi városi, illetve területi NKVD munkatársa, majd a háború alatt annak vezetője. 1946-ban a hírszerzés központi apparátusához került, 1949-től a romániai állambiztonság mellett tanácsadóként tevékenykedett. 1956-tól 1971-ig a KGB hírszerző főigazgatóságának vezetője, 1971-től 1975-ös nyugdíjazásáig a KGB elnöke mellett működő tanácsadó testület tagja. – *Cinyev* (Cinyov), Georgij Karpovics (1907–1996): a dnyepropetrovszki párszervezet titkára 1939-től, a világháború alatt politikai komisszár a Vörös Hadseregben. 1945-től Ausztriában a Szövetséges Ellenőrző Bizottság munkatársa, majd a szovjet misszió egyik vezetője. 1953-tól a KGB különleges ügyosztályának, majd 1958-tól a Dzerzsinszkij Katonai Akadémiának a vezetője. 1960-tól a KGB katonai kémelhárításának, majd 1967-től (az általános) kémelhárítás parancsnoka. 1970 és 1982 között a KGB elnökhelyettese, majd első elnökhelyettese 1985-ig. 1986-tól 1992-ig a Védelmi Minisztérium munkatársa volt. Leonyid Brezsnyev sógora. – *Szavcsenko*, Ivan Tyihonovics (1908–?): a KGB elnökének helyettese 1954–1959 között, 1959-től a moldáviai köztársasági KGB elnöke. 1967–1969 között a KGB magyarországi, majd bulgáriai képviselője 1979-ig.

¹⁵ Tyitov, Fjodor Jegorovics (1910–1989): 1952–1971 között az SZKP KB tagja, 1966–1971 között szovjet nagykövet Magyarországon, 1971 és 1982 között az Oroszországi Szocialista Szövetségi Köztársaság külügyminisztere.

¹⁶ Biszku Béla (1921–): 1957. március 1-jétől 1961. szeptember 13-áig belügyminiszter, 1961–1962 között a Minisztertanács elnökhelyettese. 1962-től 1978-ig az MSZMP KB titkára.

¹⁷ Rác Sándor (1925–): 1958-tól a BM II/7. Osztályának a vezetője, 1961-től a BM II. Főosztály főosztályvezető-helyettese, majd 1962-től csoportfőnök a BM III/III. Csoportfőnökségén. 1962 végén az MSZMP KB Adminisztratív Osztályának vezetője, 1966 és 1970 között a belügyminiszter állambiztonsági helyettese, 1970-től a belügyminiszter első helyettese, majd 1973-tól belügyi államtitkár. 1974-től ismételt az MSZMP KB apparátusában dolgozott, 1983 és 1986 között honvédelmi miniszterhelyettes, személyügyi csoportfőnök.

¹⁸ Jevtusenko, Jevgenyij (1933–): orosz költő.

¹⁹ A Pavel Litvinov (Makszim Litvinov külügyi népbiztos unokája) vezette csoport tagjai 1968. augusztus 25-én demonstrációt tartottak a Vörös téren a csehszlovákiai bevonulás ellen. A tiltakozás során tizenegy embert vett őrizetbe a KGB. 1968 októberében hét ember ítéltek el. *Pavel Litvinov* (fizikus) öt év száműzetést, *Larisza Bogoraz-Bruhman* (nyelvész) négy év száműzetést, *Konsztantij Babickij* (nyelvész) három év száműzetést, *Vagyim Delone* (író, költő) két év tíz hónap munkatáborát, *Vlagyimir Dremljuga* (lakatos) 6 év munkatáborát kapott, *Viktor Fajnberget* (filológus) határozatlan idejű pszichiátriai kezelésre, *Natalja Gorbanyevszkáját* (költő, műfordító) pszichiátriai kezelésre ítélték. <http://psi.ece.jhu.edu/kaplan/IRUSS/BUK/GBARC/pdfs/dis60/kgb68-5.pdf>

²⁰ Brezsnyev, Leonyid Iljics (1906–1982): 1964 októberétől az SZKP KB első titkára, 1966-től főtitkára; 1960 és 1964, valamint 1977 és 1982 között a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa Elnökségének elnöke.

²¹ Az 1965 végével kezdődő, Alekszej Nyikolajevics Koszigin (a Szovjetunió Minisztertanácsa elnöke) nevével fémjelzett, elsősorban az iparigazgatás átalakítására és az önállóbb vállalati gazdálkodásra koncentráló gazdaságirányítási reform.

²² 1966. március 26-án és 1966. május 25–27. között ülésezett az SZKP KB plénuma, ahol döntöttek az állami felvásárlási tervek rögzítéséről, ezzel összefüggésben a felvásárlási árak megváltoztatásáról, illetve a kolhozokban a garantált munkadíjak bevezetéséről és a kizárólagos pénzbeli díjazásokra való áttéréssel.

²³ Régi orosz súlyegység, 1 pud = 16,38 kg.

²⁴ Az 1967. június 5–10. között zajló hatnapos háború során Izrael legyőzte a Szovjetunió támogatását élvező Egyiptom vezette arab államokat. A háborút követően a Szovjetunió megszakította a diplomáciai kapcsolatot Izraellel. Ennek nyomán felerősödött az „anticionista” propaganda a szocialista országokban.

²⁵ Az öt ország: Szovjetunió, NDK, Lengyelország, Magyarország és Bulgária.

²⁶ 1968. november 14–17. között ülésezett a Csehszlovák Kommunista Párt Központi Bizottsága.

²⁷ *On events in Czechoslovakia: facts, documents, press reports, and eye-witness accounts.* Moscow, Press Group Of Soviet Journalists.

²⁸ *Sedm pražských dnů: 21.-27. srpen 1968. Dokumentace.* (Angol nyelvű kiadás: Littell, Robert (ed.): *The Czech Black Book.* New York.)

²⁹ Jan Pelnar (1911–1982): a Csehszlovák Kommunista Párt Központi Bizottságának tagja, 1968. augusztus 30-tól 1970-ig belügyminiszter.

³⁰ Az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában őrzött iratanyagban jelenleg nem lelhetők fel az Andropov által említett dokumentumok. A III/I. Csoportfőnökség éves munkabeszámolójában is – a „baráti szervezetekkel” való információcserre kapcsán – csak általánosságban említik ezeket az ügyeket. Eszerint információkat szereztek a Vatikán közel-keleti válsághoz való viszonyulásáról, illetve a Vatikán és a hozzá kapcsolódó szervezetek tevékenységéről, a papi emigráció „aknamunkájáról”, valamint Japán hadsereg-fejlesztési terveiről. ÁBTL 1.11.4. 67-347-a/1967. A III/II. Csoportfőnökség iratai között szintén csak utalás található ezekre az ügyekre: a kémelhárítás rendszeresen megküldte a japán nagykövetségről megszerzett dokumentumokat. ÁBTL 1.11.5. 8-7/619/68. Jelentés [a szovjet és a magyar kémelhárító szervek együttműködéséről], 1968. október 22.

³¹ 1966. szeptember 24-én a Magyar Sajtó Házában „az Egyesült Államok hírszerző aknamunkájáról” tartott sajtótájékoztató.

³² Nem világos, hogy Andropov itt mire gondol. Ilyen összesítésről jelenleg nem áll rendelkezésre információ, sőt még a BM Nemzetközi Kapcsolatok Osztálya is szóvá tette ebben az időben, hogy nem tud pontos adatokat nyújtani a „konkrét operatív ügyekben”. Lásd: ÁBTL 1.11.12. Magyar – szovjet kapcsolatok (1968–1971) – 5. sz. n. Feljegyzés a Magyar Népköztársaság Belügyminisztériuma és a Szovjetunió Minisztertanácsa mellett működő Állambiztonsági Bizottság közötti együttműködéséről, 1968. december 4.

³³ Harmadik országos módszer: amikor az állambiztonság egy közbeeső (harmadik) országon keresztül próbál információhoz jutni egy adott országgal kapcsolatban.

³⁴ 1960-ban hozták létre a szocialista országokban a kémelhárító rezidentúrákat, majd a szocialista országokban tartózkodó magyar állampolgárok védelméről szóló 0032/1963. (XII. 5.) sz. belügyminiszteri parancs szabályozta működésüket. A szocialista országokban működő rezidentúrák a III. Főcsoportfőnökség szervei voltak, de a szigorúan titkos beosztottak hivatali munkájuk során a fedőszerv (Külügyminisztérium, Külkereskedelmi Minisztérium) vezetőinek, az operatív munkájuk tekintetében pedig a III/II. Csoportfőnöknek voltak alárendelve. Tevékenységüket az 1963-ban létrehozott III/II-6. Osztály vezetője irányította és ellenőrizte. Lásd Krahlucsán, 2007; Orgovánai, 2011.

³⁵ Mao Ce-tung (1893–1976): 1935-től a Kínai Kommunista Párt KB titkára, 1943-tól elnöke. A népköztársaság kikiáltása után 1949 és 1959 között a Kínai Népköztársaság elnöke. A KKP KB tagja 1923–1924 és 1927–1976 között, a KKP PB tagja 1933-tól haláláig.

³⁶ Sem a szovjet ellenzéki mozgalmakkal foglalkozó irodalomban, sem a magyar állambiztonsági, illetve külügyi iratanyagban nem találtam több információt a csoport tevékenységéről.

³⁷ Albánia 1961-ben megszakította a diplomáciai kapcsolatot a Szovjetunióval, majd 1962-ben kilépett a Varsói Szerződésből is.

³⁸ Az SZKP Politikai Bizottsága 1967. július 17-én döntött – Andropov javaslatára – a KGB 5. Igazgatóságának felállításáról.

³⁹ Az 1964-ben alakult, Adolf von Thadden (1921–1996) vezette Német Nemzeti-Demokrata Párt (NPD).

Levéltári források

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL)

1.11.5. BM III/II. Csoportfőnökség iratai, (1957) 1962–1990 (1991)

1.11.12. BM Nemzetközi Kapcsolatok Osztálya és jogelődeinek iratai, (1955)
1957–1990 (1991)

Magyar Országos Levéltár (MOL)

XIX-B-1-ai Belügyminiszteri Titkárság, 1957–1990

Hivatkozott irodalom

Huszár, 1998

Huszár Tibor: *1968: Prága, Budapest, Moszkva. Kádár János és a csehszlovákiai intervenció.* Budapest, Szabad Tér Kiadó.

Krahulcsán, 2007

Krahulcsán Zsolt: KGB és III. Főcsoportfőnökség: egy kapcsolat vége...(?). *Betekintő*, 4. sz. http://www.betekinto.hu/2007_4_krahulcsan (utolsó letöltés: 2011. november 1.).

Kun, 2008

Kun Miklós: *A „Prágai tavasz” titkos története.* Budapest, Akadémiai Kiadó.

Vida, 1995

Vida István: „...nem egy első díjas műalkotás”. Feljegyzés Kádár János és J. V. Andropov 1968. decemberi találkozásjáról. *Társadalmi Szemle*, 1. sz. 84–94.